

A csanádi székeskáptalan legrégibb szervezete és tagjai.

Irta: Dr. Juhász Kálmán.

I.

A csanádi székeskáptalan alapításáról és szervezéséről egyedül a Gellért-legendából, annak is csak néhány odavetett szavából értesülünk. Alapítása kétségkívül oly körülmények között történt, mint a Szent-István-alapította többi egyházmegye káptalanáé. Az esztergomi káptalan keletkezését a káptalan tagjai 1397-ben egyértelműen így adják elő: „Amennyire ők tudják, midőn Szt. István király az esztergomi egyházat érsekségnek alapította, ugyanakkor alapította a káptalant is, úgyhogy mind fejében, tekintve az érseki méltóságot, mind tagjaiban, tekintve a különbséget, megalapította és javadalommal ellátta.“ Az esztergomi kanonokok tehát abban a meggyőződésben éltek, hogy Szt. István alapította az esztergomi érsekséget is, meg a káptalant is, mindegyiket ellátta javadalommal, sőt a káptalanban a rangbeli különbséget is megalapította. Más szóval az esztergomi káptalan tagjai 1397-ben azt hitték, hogy Szent István oly alakban létesítette a káptalant, mint aminőben az ő idejünkben (1397) volt. A történetirodalom is átvette ezt a nézetet.

Ez azonban, mint Békefi megjegyzi, ama helytelen fölfogáson alapszik, mely az intézményeket nem történeti fejlődésükben, hanem saját koruk szemüvegén át ítéli meg. Szent István nem alapított a püspökségek mellett még külön káptalanokat. Csupán püspökségeket alapított és azokat látta el javakkal. A püspök azután a székhelyén élő papságot Szent Chrodegang regulája szerint szervezte. Így jött létre Marosvárott is a székeskáptalan, közös életmóddal. Szent Gellért püspöki székvárosa papságával szerzetes életet élt. Ellátásukról a püspök gondoskodott. A kanonokok élén áll a primicerius (prépost), akit a regula „prior“-nak nevez. Van köztük főesperes, lektor, egyházőr (custos), gazda (cellerarius), betegápoló (infirmarius) és kapus. Mindezek, a főesperesség kivételével, szerzetesi hivatalok. A káptalan (capitulum) elnevezés is a szerzetesszabályokra emlékeztet. A „capitulum“-ra gyűltek össze naponta a szerzetesek. Így nevezi magát a szerzeteskonvent is, midőn a gyűlésben hozott határozatát teszi közzé. Viszont a (világi) káptalant eleinte többnyire konvent- (conventus)-nek hívták. A Várad Regestrum tanúsága szerint még a XIII. században így nevezik a kanonok káptalanukat. Így volt a csanádi székeskáptalannál is.

A Gellért-legenda szerint Szent Gellértet a király rendeletére az ország különböző monostoraiból benedekrendi szerzetesek kísérték székhelyére. Csakis ezek a bencések lehettek tehát Gellért apostoli működése első éveiben az egyházmegye székeskáptalanának tagjai. A Gellért-legenda Wion-féle szövege szerint a következők voltak: István és Anselm Pécsváradról, Konrád és Albert Zalavárról, Ulrik és Walther Bakonybélről, Krátó és Tasziló Zoborról, végül Fülöp, Henrik, Lénárd és Concius a pannonhalmi monostorból. A Legenda mondsee-i kézírata szerint ugyan csak tíz bencés kísérte Szent Gellértet Marosvárra. A Wion-féle kiadás a Gellért-legenda hitelességének megállapításánál hasznavehetetlen. Másrészt a számára alapul szolgáló kézirat tökéletesebb volt a mondseeinél. Wion bár kritikátlanul, de jóhiszeműen dolgozott. A régies szavakat ugyan változtatta, de eseményt vagy személy- és tárgyneveket önkényesen nem toldott be a szövegbe. Betoldásait vagy a Kislegenda, vagy a muránói brevárium szakaszaiból vette át. Azt írja, hogy az a két szerzetes, Krátó és Tasziló, akiket a mondseei kodex bakonybélieknek mond, nem onnan, hanem a zobori monostorból jöttek. Bakonybélből szerinte más két szerzetes jött: Ulrik és Walther. Fel kell tételeznünk tehát, hogy a Wion használta tökéletesebb kéziratban e két szerzetes neve is megvolt, míg a mondseei kodexből tévesen kimaradt.

Minthogy Szent István az egyházmegye szervezését, mint a káptalan megalakítását, plébániák létesítését, a püspöknek engedte át: *a székeskáptalant Szent Gellért alapításának kell tartanunk*. A káptalan későbbi tagjait a káptalani iskolából pótolták. A Gellért-legenda szerint ez iskolának tanítványai elvégezvén tanulmányaikat, a püspök föladta nekik az egyházi rendeket és „kanonokokká tette őket“.

A székeskáptalan *védőszentje* természetszerűen ugyanaz volt, mint a székesegyházé: Szent-György. A kanonokok szerzetes-jellegét jelzi a Gellért-legenda elnevezése. A káptalani iskolából kikerült kanonokokat a Szent György-monostor első kanonokjainak mondja.

Ebből általában azt következtetik, hogy Szent Gellért a káptalant csak akkor alapította, midőn az első növendékek a marosvári iskolát elvégezték. Ezek lettek volna az „első“ kanonokok. A Legenda e világos szövege ellenére mégis valószínű, hogy a káptalan egvidős a püspökséggel és az említett tizenkét szerzetest kell az egyházmegye első kanonokjainak tartanunk. Valószínű ugyanis, hogy *Szent Gellért nem várta be, míg a székesegyház fölépül, hanem már azelőtt megalakította káptalanát*. A székesegyházat a Legenda, mint láttuk, Szent György-monostornak nevezi. Joggal mondhatja tehát a marosvári iskolát végzett növendékeket a *Szent György-monostor* „első“ kanonokjainak. A Szent György-székesegyház fölépítése előtt a szerzetesek alkották a káptalant. Ezeket tehát nem nevezhette a *Szent György-monostor* kanonokjainak. Minthogy a marosvári iskola nem lehetett más, mint a káptalani iskola, kellett káptalannak is léteznie. Ennek tagjai voltak a káptalani iskola mestere és utóbbinak társai, a Szent Gellérttel jött többi bencés.

Szent Gellért legendájából és fönmaradt művéből bepillantást nye-

rünk az első kanonokok életmódjába. Szent Gellért a kanonokok számára külön „monostort“ emeltetett. Ebben együtt laktak, közösen étkeztek és egy fedél alatt háltak. A rendes talárison kívül külön öltözetet írt elő számukra: a templomban karinget, azonkívül kerek, körülbelül derékig érő gallért. Egyedül nem volt szabad magánházakba menniök. „Ha ilyeneket tennétek, — úgymond — miben különböznétek akkor a világi emberektől. Semmi másban, mint hogy hajkoronátok van.“ Aki e szabályt megszegte, azt kérlelhetetlenül megfosztotta kanonokságától. A kanonokok együtt végezték a zsolozsmát. Aki a hajnali zsolozsmázáson (matutinae) nem volt jelen, aznapi jutalékát (proebenda) vesztette. Szent Gellért is velük együtt zsolozsmázott, szakasztott úgy, mint az apátok szerzeteseikkel. „Tisztelettel olvassuk és Krisztus társaságában gyakran énekeljük — mondja Szent Gellért — a Szentírás e helyét: Nem akarta az áldást, távozzék hát tőle.“ Egy alkalommal említi, hogy azért hagy föl az írással, mert elérkezett a zsolozsmázás ideje. A zsolozsmának „Prima“ nevezetű része után a káptalanházba megy a „testvérek“ (kanonokok) közé és beszédet intéz hozzájuk. Bizonyára zsolozsmázásra gondolt akkor is, midőn sietségét indokolja: „Némely elodázhatatlan dolgok várnak reám“; „a testvérek várnak bennünket“. Szent Gellért tehát a kanonokokat „testvér“-einek (fratres) nevezi. A későbbi püspökök is e névvel vagy „confrater“ címmel illetik őket. A káptalan pedig a püspököt apjának és urának hívja.

A kanonok életmódja a kornak és a viszonyoknak megfelelően fejlődött. A XIII-ik században már előttünk áll a *káptalan új szervezete*, amelyet nemcsak az egyházi, hanem a közéletben, kivált a birtokviszonyok rendezése körüli fontos szerepük tett szükségessé. Már Szent Gellért korában kezdenek a püspökök fölhagyni a közös zsolozsmázással. Ez azonban csak kivétel volt, mert a váci püspök még 1199-ben is együtt zsolozsmáz a székesegyházban káptalanaival. Az egri káptalan tagjai a XIII. században még egészen szerzetesek módjára, vagyis naponta hét ízben közösen végzik a zsolozsmázást. Mint-hogy mindkét egyházmegye, a váci és az egri, szomszédos volt e korban a csanádi egyházmegyével, arra következtethetünk, hogy Csanádon is ugyanaz a szokás divott. Mikor hagyott föl a csanádi székeskáptalan a klastromi életmóddal, arra nézve nem állnak adatok rendelkezésünkre. A dömösi prépostságban, melynek 1138-ban a csanádi püspökség területén is voltak szolgálai, ebben az évben még szerzetesi életmód folyik: kolostorban (claustrum) laknak, közös hálószobában (dormitorium) alusznak és az ebédlőben (refectorium) együtt étkeznek. A következő század elején (1234) azonban Tiba váci kanonoknak Pál nevű cselédje (serviens) van. Ekkor tehát a váci káptalan tagjainak már külön háztartása volt. Ugyanakkortájt (1237) értesülünk arról, hogy a zágrábi káptalan is fölhagyott a közös lakással és az együttes étkezéssel. Czázmán a káptalan alapításakor (1232) sem étkezik közös asztalnál. A győri káptalan 1250-ben karácsonykor, áldozócsütörtökön, pünkösdkor és Mária-ünnepeken az ebédlőben együtt étkezik. Ezekből az analog példákból fogalmat alkothatunk magunknak, mikép alakulhatott át a csanádi székeskáptalan szervezete.

A szerzetesi élet megszüntetésével együtt járt a *káptalani javak szétválasztása a püspöki javadalomtól*. A káptalanok idővel önálló birtokos testületekké lettek. A püspök saját egyháza birtokaiból vagy jövedelmeiből annyit enged át a káptalan részére, amennyit jónak látott. Így történt, hogy a káptalannak a szerényebb rész jutott és a legtöbb káptalan szűkös helyzetbe került. A főpásztorok belátják, hogy káptalanaik helyzetén változtatni kell s ezen iparkodnak segíteni. Az erre vonatkozó oklevelekből látjuk, hogy a püspököknek és a káptalannak már elkülönített birtokaik és jövedelmeik vannak. István csanádi püspök és Primogenitus aradi prépost 1156-ban, mint tanúk megerősítik Martyrius esztergomi érsek amaz alapítványát, mellyel a király és kormánya beleegyezésével hetven falu tizedét adja káptalanának ugyanazokkal a jogokkal, mint ahogyan ő bírta; „hogy ezen túl a kanonokoknak teljék vacsorára, mert ezideig a vacsorának hijjával voltak“. Kataptán egri püspök 1217-ben a szerencsi plébánia tizedét káptalanának adományozza „asztaluk fogyatkozásának fölsegítésére“. Ezt az adományt III. Honorius pápa megerősíti.

Nemcsak a püspökségektől való különválás volt a káptalanok sajnárú helyzetének oka, hanem főleg a IV. lateráni zsinat (1215) ama rendelete, mely az egyes kápolnaigazgatóságokat a kanonokok praebendáitól elválasztotta. Ez érzékenyen sújtotta nemcsak a csanádi, hanem más káptalanokat is. A veszprémi káptalan annyira elszegényedett, hogy a kanonokok nem tudtak megélni. Ezért elhagyták az egyházat és más szolgálatokat kerestek. A püspök úgy segített rajtuk, hogy évi 100 márkát adományozott nekik, majd kérte a szentszéket, engedje meg az egyes kápolnáknak a kanonoki praebendákkal való egyesítését. III. Honorius pápa azonban nem akarta az egyetemes zsinat határozatát hatálytalanítani, azért az eléje terjesztett kérelmet azzal a kikötéssel hagyta helyben, hogy a két jövedelem összekapcsolása esetére a kápolna papjának megfelelő jövedelem biztosítandó. Az egri püspök is kénytelen volt káptalana érdekében a szentszékhez fordulni. III. Honorius pápa 1225-ben ugyanoly értelemben dönt, mint a veszprémi káptalan ügyében. Ugyanebben az időtájban (1227) a zágrábi kanonokoknak még a mindennapi kenyere sincs meg. Még az élelmet is össze kellett koldulniok. Minthogy ez az istentisztelet végzésének rovására ment, főpásztoruk nekik adja a goricziai tizedet. Erdélyben a kanonokok jövedelmei szintén nem biztosította megélhetésüket s ezért nem végezték szolgálataikat. A püspök előterjesztésére IV. Sándor pápa 1227 május 22-én megengedi, hogy a püspökséghez vagy a káptalanhoz tartozó két egyházat, vagy kápolnát az egyes praebendákhoz csatolhasson. V. István király 1269 május 1-én az erdélyi káptalannak adományozza a tordai sóbányát „tekintettel a káptalan szegénységére“. Ezekhez hasonló volt a csanádi káptalan helyzete. A sanvarúság oka azonban, úgy látszik, nem egyedül a püspöki javak elkülönítésében, sem a lateráni zsinat említett rendeletének végrehajtásában rejlett. Dezső püspök és káptalana Rómába kiindított fölterjesztésükben a háborúnak és belzavarnak tulajdonítják a káptalan jövedelmének csökkenését, amelynek következtében többen elhagy-

ták kanonoki széküket. Annyira megfogyatkozott az egyháziak száma, hogy már a templomi teendőkkel is felhagytak. E bajnak — véleményük szerint — csak a kanonoki praebendának az egyházmegye kápolnájának jövedelméből való megjavításával lehetne gátat vetni. III. Honorius pápa ezért 1226 november 17.-én fölszólítja az esztergomi érseket, hogy lépjen érintkezésbe a csanádi püspökkel és káptalanával, tárgyaljon velük és a körülmények mérlegelése után belátása szerint intézkedjék. A püspök és a káptalan óhaja bizonyára teljesült. Dezső püspök okult székeskáptalana siralmas helyzetén és az itebői prépost-ság átszervezésekor gondoskodott fennállása anyagi feltételeiről.

A székeskáptalan első kanonokjait, mint láttuk, Szent Gellért nevezte ki. A *kinevezési jogot* gyakorolták utódai is az egész korszakon keresztül. A csanádi székeskáptalanra ugyan nem maradt fenn erre vonatkozó adat, de az analóg esetekből erre következtethetünk. Így egy 1230-iki pápai oklevélből és egy 1263-ban folyt per irataiból tudjuk, hogy a győri prépostot és a soproni főesperest a győri püspök nevezte ki. 1285-ben az esztergomi prépost a zágrábi kanonokság elnyeréseért a zágrábi püspökhöz folyamodik. Nincs nyoma annak, hogy a káptalani javadalmak betöltésére e korszakban az uralkodók befolyást gyakoroltak volna, bár Fraknoi úgy véli, hogy a főpásztorok a kanonokok *kinevezési jogát* már e századokban is nem állásukból kifolyóan, hanem királyi fölhatalmazás alapján gyakorolták. Viszont a székeskáptalan egyik leglényegesebb joga a *püspökválasztás* volt. Nemesak a csanádi egyházmegyéről, de a szomszédos püspöki székekre vonatkozóan sem maradtak fenn ugyan egykorú oklevelek, melvekből megtudhatnók, hogy a Szent Istvántól kinevezett főpásztorok első utódai mily módon nyerték el méltóságukat. Minthogy azonban néhány évtized múlva Németországból átköltözött az egyházi beruházás (investitura) ismert gyakorlata, a XI. század második felében a püspökök *kinevezése kétségkívül* oly módon történt, mint Németországban. E gyakorlatról Kálmán király még jóval a wormszi konkordátum előtt (1006-ban) lemondott és kötelezte magát, hogy az egyházi törvényekhez fog alkalmazkodni. A XIII. század elején (1204) a püspökök és kanonokok már azon a véleményen vannak, hogy „amióta a kereszténység megalapított, egészen az ő korukig a főpapokat mindig a káptalanok választottak“, ugyanakkor azonban kiemelik, hogy a választás érvényességéhez a királyi beleegyezés szükséges. Kálmán király óta tehát a püspöki szék betöltésénél három ténvesző működött közre: a székeskáptalan választása, a király hozzájárulása és a szentszék, illetve utóbbi nevében az érsek megerősítése. A püspöki szék megüresedésekor a székeskáptalan követeket küldött a királyhoz, hogy engedélyt kérjenek a választáshoz. Ezek közölték a megválasztandó személyre nézve a káptalan nézetét, hogy az uralkodó óhaját megtudják és megállapodásra jussanak. Mivel egyházi testületek körében az a tudat élt, hogy csak azt választhatják meg, „aki a király kegyeit teljes mértékben bírja“, a csanádi püspökök és az aradi prépostok közt, kiket szintén káptalanuk kanonokjai választottak, gyakran találkozunk királyi kancellárokkal és alkancellárokkal. Figyelemreméltó azonban, hogy a váradi káptalan

Chartulariuma ama főpapokról, kik a királyi kancelláriából léptek a püspökségre, mint Lodomér (1268—79), Bertalan (1284—85), a választást nem említi, míg a többi püspökökről, mint Batáról (1186—89), Simonról (1202—18), Sándorról (1219—30), Vincéről (1244—58), Zozimásról (1259—65), Tamásról (1281—82) kiemeli, hogy káptalani választás útján jutottak a püspöki székre. A választás az egyházi kánonokban részletesen szabályozott szertartással történt. A püspökválasztás lefolyása ismeretes az erdélyi egyházmegyéből. Midőn a kánonok közös megállapodásra jutottak, káptalani határozattal kitűzték a választás napját. Ekkor összejöttek a székesegyházban és a Szentlélek segítségülhívása után hozzáfogtak a választáshoz. A prépost vagy valamelyik kánonok előterjesztette javaslatát a megválasztandó személyére nézve. A székeskáptalan vagy közfelkiáltással választotta meg a jelöltet, vagy pedig fölmerült más javaslat is. Utóbbi esetben szavazásra került a sor és a szavazatok többsége döntött. A választást legott kihírdették a papságnak és a népnek, erre hálaadó istentisztelet következett s végre a választás eredményét bejelentették a királynak. A királyi hozzájárulást követte az érsek megerősítése. Rendszerint az érsek szentelte föl az új püspököt. Ha a kánonok nem tudtak megállapodásra jutni, a szentszék új választásra hívta föl a káptalant, vagy pedig maga töltötte be a főpapi széket. Szintén a szentszék elé került az ügy, ha a káptalan a királlyal nem tudott megállapodásra jutni. A csanádi székeskáptalanra vonatkozóan ugyan ily esetről nincs tudomásunk, de találkozunk a csanádi püspökök történetében oly esetekkel, midőn főpapválasztáskor pápai biztosokként szerepeltek, sőt — mint János és Dezső püspökök érsekké választásukkor — saját maguk állottak, mint jelöltek, a választás központjában.

II.

A csanádi székeskáptalan egyes tagjainak működéséről a középkorból nem maradt fenn semmiféle tudósításunk. Más tekintetben jövő káptalanok statutumait is csak a XIV. századból ismerjük. Minthogy azonban ezek többnyire régibb okiratok, hagyományok s jogszokások alapján alkottattak, s egymással jórészt megegyeztek, e statutumokból következtethetünk a csanádi kánonok hatáskörére az első századokban.

A káptalan feje a *nagyprépost* volt. A karban őt illeti az első hely, a tanácskozásban övé az első szó. A káptalan ügyeiről ő felelős első-sorban. Kézbesítőcédulákkal vagy harangszóval ő hívta ülésre a káptalant. Lehet, hogy a csanádi káptalanban is, mint például Esztergomban, a nagyprépostság és a többi káptalani méltóság (olvasó, éneklő, örkanonokság) külön javadalmat képezett oly módon, hogy ha e méltóság viselője ezenfelül még kánonoki javadalmat élvezett, mindkét javadalom jövedelmében részesült. Ezek a hivatallal egybekötött munkakörhöz voltak mérve. Az első századokból ugyan nem maradt fenn adat, de a XIV.-ik században székdíja 120 forint volt.

Az első csanádi nagyprépost, kinek emléke okleveleinkben fenn-

maradt, *Seba* azaz *Sebestyén*. 1232-ben, midőn II. Endre király a Csák nemzetségbeli Miklós ispán Bő (Beu) nevű birtokának határait föl sorolja, említi, hogy ez a föld „Seba prépost népeivel érintkezik (határos)”. Az oklevél ugyan egyszerűen csak „prépost”-nak nevezi; azonban éppen az a körülmény, hogy neve mellől minden közelebbi megjelölés hiányzik, amellel szól, hogy *székesegyházi* prépost volt, annál is inkább, mert a *társaskáptalani* prépost neve mellett mindig kiteszik az oklevelek a közelebbi megjelölést. Seba prépost nevét egyedül ez az oklevél őrizte meg.

Három év múlva a csanádi prépost az erdélyi püspök pörös ügyével kapcsolatban szerepel. Az erdélyi püspökök évtizedek óta perben állottak a kolozsmonostori bencésapátsággal. Utóbbinak a szentszéktől és a magyar királytól nyert széleskörű kiváltságai sértették az erdélyi püspökök jogigényeit. Tekintélyüket csorbította az apátság önálló joghatósága; jövedelmüket megcsappantotta a monostor ama kiváltsága, hogy az apátság birtokainak tizede nem őket, hanem az apátságot illette. Rajnald erdélyi püspök (1222—1241) ezért 1228-ban Rómába fordult. XI. Gergely pápa Egyed alszerpap káplánját bízta meg azzal, hogy a helyszínen az ügy állását megvizsgálja és intézkedjék. Mindkét fél megjelent a legátus előtt. Döntésre azonban nem került a sor, mert a püspök is, az apát is a szentszékhez föllebeztek. Egyed pápai követ erre 1231. november 3.-ára a pápai szék elé idézte őket azzal a meghagyással, hogy akkor vagy maguk, vagy megbizottaik a szükséges iratokat és bizonyítékokat mutassák fel. A kitézött napon csak Rajnald püspök képviselője jelent meg. A szentszék erre Bölcs csanádi püspök útján a következő év Kisasszony napjára (1232 szeptember 8.) idéztette maga elé a peres feleket. Minthogy az apát ezt a határnapot is figyelmen kívül hagyta, a pápa 1232 október 22.-én oly értelmű végzést hozott, hogy Jakab palesztrina püspök hallgassa ki a feleket, és ha Rajnald püspök részén látja az igazságot, a kolozsmonostori apátot pervesztesnek nyilvánítsa és a perköltségekben marasztalja el. A pápai legátus budai ítélőszéke előtt a püspök is, az apát is jelentkeztek. A püspök dézsmabitorlás és engedetlenség címén emelt panaszt az apát ellen és ennek igazolására tanukra hivatkozott. Ezzel szemben az apát az első vádra vonatkozóan az apátság javára hozott döntésre hivatkozott, utóbbira nézve pedig pápai és királyi kiváltságlevelekre, továbbá arra a tényre utalt, hogy az apátság eddig sem állott az erdélyi püspökség joghatósága alatt. Miután a tanukihallgatás folyamán Jakab követi megbízatásának ideje letelt, a kihallgatást a kúnok püspöke folytatta le, és azt befejezván, az iratokat Rómába terjesztette. Ezután mindkét fél megbízottai megjelentek az újonnan kinevezett ügyhallgató Monteferratói Ottó bitoros-szerpap előtt. Az apát képviselője először is azokat a legyőzhetetlen akadályokat adta elő, amelyek eddig ügyfelét gátolták a megjelenésben, azután bemutatta a monostor kiváltságleveleit, melyeket a püspök meghatalmazottja legott megtámadott. Erre IX. Gergely pápa 1235. november 13.-án, majd ismét december 18.-án a kúnok püspökén és az erdélyi préposton kívül a *csanádi nagyprépostot* bízta meg, hogy a feleket a következő év Szent Mihály-napjára (szeptember

29) idézzék meg, mivel a felmutatott oklevelek az ügy állását nem derítik fel, másrészt pedig a püspök tanúi sem kifogástalanok. A csanádi prépost nevét nem jegyezte föl a vonatkozó oklevél, sem az 1236. szeptember 3.-i pápai irat, mely a nagyprépostot és a székeskáptalant a bizerei monostor ügyében a szentszék elé idézte. Lehet, hogy ekkor még Sebestyén volt a prépost.

Ezután éppen félszázadon át hallgatnak a források a nagyprépost-ról. 1285-ben *András* prépost mint kortanú szerepel egy oklevélen. 1299-ben és 1300-ban *Gergely* prépost fordul elő két oklevél záradékában.

A nagyprépost után az első hely a székeskáptaliban valószínűleg a Szent Üdvözítőről nevezett társaskáptalan prépostját, a *kisprépost*-ot, illette meg. A társaskáptalan a székeskáptalannal osztozott a hiteleshelyi teendők végzésében. A kisprépost valószínűleg már kezdettől fogva tagja volt a székeskáptalannak. Az analóg példák erre engednek következtetni. Így Váradon a Szűz Mária kisebb egyházának (capitulum ecclesiae B. M. V. minoris) prépostjai, vagyis a váradi kisprépostok, mint János (1321), Demeter (1322—1337), László (1344), Pestesy János (1429), Dombrai Pál (1472), Márton (a XVI. század elején), Martius (1544—47), továbbá Szent László király sírja és Szent István első vértanú egyháza társaskáptalanjának (capitulum sepulchri beatissimi regis Ladislai ac capitulum ecclesiae b. Stephani protomartyris de promonthorio Waradiensis) prépostjai, mint Kornis Benedek, egyszersmind székeskáptaláni kanonokok voltak. Sőt a váradi Keresztelő Szent Jánosról nevezett egyház társaskáptalanának (capitulum collegiatae ecclesiae beati Johannis Baptistae de Castro Waradiensis) préposti tisztét rendszerint maga a nagyprépost viselte. Hasonlóképp Esztergomban a szentgyörgymezei, szentistváni és szenttamási káptalanok prépostjai tagjai voltak a székeskáptalannak. A kútfőkben először (1241) előforduló kisprépost nevét nem ismerjük. Legközelebbi utódja *Agoston*. Először 1277-ben, utoljára 1288-ban fordul elő. Ezután következik *Miklós* az 1298—1300. években. *Agoston* prépost 1285-ben és 1288-ban mindjárt a nagyprépost után, az oszlopos kanonokok előtt említetik. Hasonlóképpen *Miklós* kisprépost 1300-ban. Jóllehet a székeskáptalanok tagjainak sorrendje általában a következő volt: prépost, olvasó-, éneklő-, örkanonok, társaskáptaláni prépostok (amennyiben a székeskáptalannak egyáltalában tagjai voltak), főesperesek, mesterkanonokok, jóllehet továbbá az oklevelek záradékai nem irányadók a sorrend megállapítására, mert olykor a társaskáptalanok prépostjait az olvasókanonokok után, az éneklő- és örkanonokok előtt, majd az örkanonokokat a főesperesek után sorolják fel, mégis azt kell feltételeznünk, hogy a csanádi székeskáptaliban, más káptalanok szervezetétől eltérően, a kiskáptalan prépostja közvetlenül a nagyprépost után foglalt helyet, mert az oklevelek következetesen közvetlenül a nagyprépost után említik. A kisprépost valószínűleg székesegyházi főesperes volt. Eszerint három javadalmat élvezett: a társaskáptaláni prépostságot, a székeskáptalan egy kanonokságot és a székesegyházi főesperességet.

A kisprépost után következett az *olvasókanonok*. Hivatala szorosan székhelyéhez kötötte. Ő volt ugyanis a káptalan jegyzője. Ő fogal-

mazta és állította ki az összes hiteleshelyi leveleket. A káptalani privilegialis leveleket ő pecsételte le és keltezte e szavakkal: „Datum per manus N. lectoris.“ Ő volt a székesegyházi iskola vezetője. Ezért iskolás-kanonoknak is hívták.

Több káptalannál az írásbeli és iskolai teendők elvégzésére az olvasókanonok egymagában nem volt elegendő. Ezért nemcsak jogában állott, de kötelessége is volt segédet (*sublector*) alkalmazni, akit ő nevezett ki és ő is fizetett. A csanádi káptalanra vonatkozóan azonban sem az első századokból, sem a későbbi korból nem maradt nyoma a sublectornak. Az első olvasókanonok is csak a XIII. század utolsó éveiben (1299. és 1300.) fordul elő. A többi káptalani méltóság, valamint a főesperesek és a mesterkanonokok közül sem maradt fenn egyetlen egynek a neve sem a XI. és XII. századból. Sőt még a XIV. századból is alig egy-két adatunk van a káptalani tagokról. A mesterkanonokok sorából az Árpádkorból csak egyetlenegynek neve ismeretes, ez is csak a XIII. század első feléből, majd utána félévszázadon át ismét űr következik. Egy másik (hamis) oklevél a XIII. század közepéről (1247) említi az örkanonokot, azután ezek sorozatában is évtizedes hallgatás következik (1285-ig). Ezenkívül 1288-ból két, 1299-ből és 1300-ból egy-egy oklevél maradt fenn, amelyek a csanádi káptalani tagokról említést tesznek. Ezeken kívül még a Váradai Registrum is megőrzött egy nevet a káptalani tagok sorából: Miklós aradi főesperesét 1222-ből. E hiányos adatok ellenére kétségtelen, hogy a káptalan nem szünetelt. A püspöki széken kiváló férfiak ültek és Csanád városát nagyobb katasztrófa nem érte, kivéve 1091-ben a kúnok és 1241-ben a tatárok pusztítását. Ezek pedig országos csapások voltak, amelyek más püspökségeket és káptalanokat is keményen sújtottak. Amint tehát abból a körülményből, hogy az első századokból alig találkozunk csanádi káptalani tagok neveivel, nem lehet következtetni arra, hogy szünetelt a káptalan, úgy abból a tényből, hogy sublectorról semmi említés nem maradt fenn, szintén nem következtethetünk arra, hogy a káptalanban egyáltalában sohasem működött sublector. Sőt az a körülmény, hogy a szomszédos váradai káptalanban volt sublector, még pedig mint szervezett kanonoki javadalom, inkább arra mutat, hogy Csanádon is volt ilyen. A káptalani tagok emlékének hiányát annak kell tulajdonítanunk, hogy ebből az időszakból nem maradt fenn káptalani oklevél. A püspökök neveit felsorolják a királyi oklevelek, amelyek könnyebben elkerülhették az enyészetet.

Az első olvasókanonok az alapításkorabeli Henrik után *Benedek*. Egy oklevélre 1299-ben csak nevének kezdőbetűit jegyzi föl, míg kanonoktársait név szerint felsorolja. Esztendő mulva már teljes nevével szerepel a káptalan hivatalos kiadványán. Ezután nyoma vész. Az olvasókanonok jövedelmét az első századokból nem ismerjük. A XIV. század végén hivatalosan 100 forintra becsülték.

Az olvasókanonok után rangban az *éneklőkanonok* következett. Feladata volt az istentisztelet és a káptalani iskolában az énektanítás vezetése. Előtte vizsgáztak a felszentelendők az énekből. Ő iktatta be az ujonnan kinevezett kanonokokat. Ha nem volt képes vagy nem akarta

a kart (kórus) személyesen vezetni, az olvasókanonokhoz hasonlóan ő is alkalmazhatott helyettest, *succentor*-t, akit bemutatott a püspöknek és káptalannak s akinek javadalmazásáról is ő gondoskodott. Legalább így volt ez más, pl. az esztergomi és a váradi káptalanokban. Valószínű, hogy a csanádi káptalanban is volt már az első századokban *succentor*. Erre ugyan nincs okleveles bizonyítékunk, de a XIV. század első évtizedeiből két *succentor* neve maradt ránk. A váradi káptalanról szóló adataink is csak a XIV. századból valók és igen gyérek. A Gellért idejében szereplő *Walther* után az első éneklőkanonok, *Péter*, a XIII. század végén, 1285-ben, tűnik föl először; utoljára 1300-ban fordul elő.

Az *örkanonok* sorrend szerint az ötödik helyet foglalja el a székeskáptalanban. Őre a káptalani levéltárnak és az összes egyházi szereknek. Neki is volt helyettese, az alór (*succustos*). Utóbbira nézve egyáltalában nincs okleveles bizonyítékunk. A szomszédos váradi káptalan *succustos*áról csak a XIV. században értesülünk. A káptalanok szervezetének egyöntetűségéről joggal következtethetünk arra, hogy a csanádi káptalanban is volt *succustos*. Hiteles okleveleink először 1285-ben említik *Gergely* örkanonokot. Mint kortanú szerepel ebben, úgyszintén az 1288., 1299. és 1300. években.

Az örkanonokok után következtek más székeskáptalanokban a *társaskáptalanok prépostjai*, ha a székeskáptalannak tagjai voltak. Mint említettük, okleveles adataink és más káptalanok statútumai arra engednek következtetni, hogy a csanádi kiskáptalan *prépostja kezdetlől fogva tagja volt a székeskáptalannak*. Azonban abból, hogy Váradon valamennyi társkáptalani prépost egyszersmind tagja volt az ottani székeskáptalannak, nem következhetünk arra, hogy a csanádi egyházmegyében is valamennyi társaskáptalan prépostja székesegyházi kanonok volt. A váradi püspökség összes társaskáptalanai ugyanis a püspöki székhelyen voltak. Az *aradi* és az *ittebei* társaskáptalanok azonban távol estek az egyházmegye középpontjától. Ezért az esztergomi egyházmegyében a szentgyörgymezei, szentistváni és szenttamási prépostok, tekintve, hogy préposti székhelyük egybeesett a székeskáptalanéval, utóbbinak tagjai voltak. Hogy a pozsonyi prépost egyszersmind, legalább egy időszakban, tagja volt az esztergomi káptalannak, az csak a neki átengedett főesperesség következménye. A kalocsai érsekségben a háji prépost szintén tagja volt a kalocsai székeskáptalannak, azonban nem préposti tiszténél fogva. Ennek sajátos oka volt. A prépostság jövedelmeinek megfogyatkozása miatt Úgrin kalocsai érsek 1233-ban a prépostságot a bodrogi főesperességgel egyesítette. E főesperesi hivatalánál fogva lett a háji prépost a székeskáptalan tagjává. A csázmái prépost tagja volt a zágrábi káptalannak és gyakran tartozkodott káptalani székhelyén, sőt gyakrabban és szívesebben mint Csázmán. Azonban éppen ezért idővel a csázmái káptalan nem ismerte el őt prépostjának. E néhány adat arra a feltevésre jogosít, hogy az aradi és az ittebei prépostok nem voltak állandóan és rendszeresen a székeskáptalan tagjai, mert nem viseltek főesperesi tisztséget és székhelyük a székeskáptalanétól távol esett. Az *aradi* prépostokról meglehetősen sok oklevél maradt fenn, azonban egy sem említi, hogy főesperesek lettek volna.

A székeskáptalanban volt külön „aradi főesperesség.“ Ámde e hivatalt sohasem töltötte be az aradi prépost, vagyis e főesperesség az aradi prépostsággal nem volt összekötve, mint az esztergomi káptalanban a pozsonyi főesperesség a pozsonyi prépostsággal. Az ittebei prépostságról ugyan csak gyér adatok állanak rendelkezésünkre, de az aradi főesperesek és az aradi prépostok történetéből méltán következtetünk arra, hogy az ittebei prépost sem volt főesperes. Ily főesperesség emléke egyáltalában nem maradt ránk. Legfőljebb azt tételezhetjük föl, hogy az első ittebei prépost, akit Dezső püspök a székeskáptalan kebeléből nevezett ki, kanonoki székét haláláig megtartotta. Midőn Kálmáncsehi Domokos váradi püspök a már említett Szent László király sirjának és Szent-István első vértanú egyházának társaskáptalanát megalapította és vezetésére szintén székeskáptalanából küldött ki prépostot, utóbbi a székesegyházban bírt kanonoki székét továbbra is megtartotta. A két társaskáptalan közt azonban lényeges különbség, hogy a váradi a püspökség székhelyén, az ittebei pedig Csanádtól távol székelt.

A káptalani méltóságok, illetve a kisprépost (székesegyházi főesperes) után következtek a *rurális főesperesek*, úgymint a marosontúli (maroselvi), az aradi, krassói, kevei, temesi és sebesi. E főespereseknek tehát két javadalmuk volt: kanonoki székük és főesperesi hivataluk után.

Ezután következtek az „egyszerű“, „ifjabb“ vagy *mesterkanonokok*, akik között az első helyet a *dékán* foglalta el. Főadata volt a káptalan jogi és gazdasági ügyeinek intézése. A dékánóság tehát inkább bizalmi állás volt. A kanonokok a maguk sorából évenként választották. A székeskáptalan dékánját ugyan sohasem említik okleveleink, de valószínűleg nem hiányzott e tisztség a káptalanban. A váradi káptalan dékánjával már úgyszólván a püspökség keletkezésénél találkozunk. Opus dékánt említi az 1134. váradi zsinatról szóló oklevél. Szerepelnek még Gellért (1212), Joakim (1213), Tamás (1260). A székesegyházinál kisebb jelentőségű csanádi társaskáptalanról, úgy szintén az aradi káptalanról okleveles bizonyosságunk van az ottani dékánról. Aradon már a XIII. században (1269) főnnállott e hivatal. Ezért talán már az első századokban megvolt a dékáni tisztség a csanádi székeskáptalanban.

Lehetséges, hogy a csanádi székeskáptalan dékánjáról azért nem maradt emlékezet, mert a későbbi korban, amelyből több oklevelünk maradt fenn, a dékáni hivatal megszűnt. Esztergomban az 1397. évi egyháziátogatás alkalmával a dékáni hivatal már nem állott fenn. A kanonokok nem tudtak fölvilágosítást nyújtani arra nézve, hogy mikor és mi okból szűnt meg. Ugyanakkor azonban intézkedtek, hogy újból szerveztessék. A szomszédos káptalanokban azonban a következő századokban is életben volt a dékáni intézmény. Aradról ismerjük János mestert 1434-ből. A csanádi társaskáptalan dékánjáról pápai oklevél tesz bizonyosságot 1432. május 21-én. Váradon a dékáni intézmény főnnállását nyomon követhetjük egészen a székeskáptalan elpusztulásáig. Okleveleinkben előfordulnak: Miklós dékán (1366), Moholai Arnold (1393—1423), Szebeni Péter (1501), Lele Miklós (1522), Fejérthóy Ferenc (1259), Orosthony Bálint (1531). Olykor káptalani

méltóságokkal is össze volt kötve a dékáni tisztség. 1226-ban Eraklius örkanonok a dékán Váradon, 1428-ban ugyanott Miklós fia, Antal, éneklőkanonok tölti be a dékáni tiszteket. Így történhetett ez Csanádon is, és az a körülmény, hogy a dékáni cím ily esetekben az oklevelekből kihagyatott, szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy a székeskáptalan dékánjáról nem maradt fenn hír.

A mesterkanonokokról a XIII. század végéig háromnak neve maradt ránk: *Szentbenedeki János* 1233-ban mint tanú szerepel II. Endre király ama levelén, mellyel az ország és az egyház jogának épségben tartására esküvel kötelezte magát; *János* és *Sebestyén* kanonokok a székeskáptalan 1285-iki kiadványának záradékában fordulnak elő.

A *kanonokok száma* mégis elég tekintélyes lehetett. A társaskáptalanoknál legalább három volt előírva. A váradi káptalan hat tagot számlált. Rendszerint azonban tizenkét tagból állottak a társaskáptalanok. Mennyi volt a székeskáptalan tagjainak száma az első századokban, szabatosan meg nem határozható. Számuk a XIII. századig nem volt korlátozva. Annyian voltak, ahányra a püspöknek az egyház kormányzásában szüksége volt. A XIII. században szokásba jött úgynevezett zárt káptalanok tagjainak száma meg volt állapítva. Az esztergomi kanonokok száma az első századokban 38 volt. A váradi székeskáptalan tagjaié, legrégibb statutumai szerint, 24, a zágrábi kanonokok száma már a káptalan alapításakor 32. Ehhez hasonló lehetett a csanádi székeskáptalan tagjainak száma. Talán szintén 24, mint a szomszédos váradi káptalanban.

A káptalan tagjainak sorát az *áldozó-, karbeli papok és az oltárigazgatók* zárták be. Oltárigazgatót e korból nem ismerünk, jóllehet a későbbi századokból számos oltáralapítvány emléke maradt ránk. A káptalanbeli áldozópapok is csak az Árpádkor végével tűnnek fel: 1288-ban és 1299-ben *Sebestyén*, 1299-ben *Máté*. Kétségtelenül az oklevelek elkallódásában rejlik a káptalani tagok hiányos sorozatának magyarázata.